

VU Research Portal

Van Rompuy's weg is de onze niet

van Apeldoorn, B.

published in

Socialisme en Democratie
2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Apeldoorn, B. (2013). Van Rompuy's weg is de onze niet. *Socialisme en Democratie*, 70(2), 6-16.
http://wbs.nl/system/files/bastiaan_van_apeldoorn_-_van_rompuy_s_weg_is_de_onze_niet.pdf

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Van Rompuy's weg is de onze niet

De plannen voor meer Europese integratie van Herman van Rompuy wijzen de weg naar het einde van de sociaal-democratie. Een echte economische en monetaire unie betekent bij Van Rompuy vooral dat de neoliberale hervormingsagenda nog veel sterker moet worden opgelegd aan de lidstaten dan tot nog toe al het geval was.

BASTIAAN VAN APELDOORN

Universitair hoofddocent Internationale Betrekkingen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

Het unieke experiment van de Europese muntunie dreigt volledig te mislukken. De Europese regeringsleiders zeggen er alles aan te zullen doen deze mislukking te voorkomen. De nieuwste fase in deze zogenaamde redding van de eenheidsmunt betreft de onder leiding van de president van de Europese Raad, Herman van Rompuy, gesmede plannen onder de noemer *Naar een echte economische en monetaire Unie*, zoals voorgelegd aan de Europese Raad op de eurotop van december vorig jaar.

Van Rompuy werkte hierbij nauw samen met commissievoorzitter Barroso, toenmalig Eurogroepvoorzitter Juncker en ECB-president Draghi. Op deze top zijn de eerste voorzichtige stappen richting een bankenunie gezet, en heeft de Raad zich opnieuw gecommitteerd aan (de uitvoering van) eerder gemaakte afspraken betreffende een verscherping van het begrotingstoezicht en het macro-economische toezicht. De meer controverse elementen van Van Rompuy's verslag – die betrekking hebben op verdergaande 'ex

ante coördinatie van belangrijke hervormingen van het economisch beleid' van de lidstaten – zijn echter doorgeschoven naar een volgende top in juni van dit jaar.¹

Van uitstel hoeft echter zeker geen afstel te komen, temeer niet omdat Van Rompuy's voorstellen niet zozeer een nieuwe weg inslaan, als een voorlopige culminatie vormen van een proces dat al jaren gaande is. Bovenop de bestaande supranationale interne markt en muntunie is met tal van maatregelen – schuilgaande onder een wirwar van Brussels jargon als 'Europees semester' en 'six-pack' – al vóór de nieuwe agenda van Van Rompuy onder het mom van het vinden van een uitweg uit de eurocrisis, een Europees beleidsregime opgezet met verregaande gevolgen voor de Europese nationale democratieën.

Indien in juni de Raad zou besluiten van Rompuy's zogenaamde routekaart verder te volgen zal dit regime nog verder opgetuigd en verankerd worden en zal een nieuwe grote stap gezet zijn in het europeaniseren van

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

financieel-economisch en sociaaleconomisch beleid. Dit gebeurt niet zozeer door beleid volledig naar een Europees niveau te tillen – bijvoorbeeld door het creëren van een echte Europese begroting of echt Europees sociaal beleid – maar door nationaal beleid ten aanzien van onze begroting, de inrichting van onze verzorgingsstaten, de regulering van de arbeidsmarkt, publieke dienstverlening, woningbouw en andere cruciale elementen van nationale sociaaleconomische ordening steeds meer ondergeschikt te maken aan Europese afspraken, normen en regels; een dwingend kader waar geen lidstaat van de eurozone zich meer aan zou mogen onttrekken. De democratie dreigt zo steeds verder buitenspel gezet te worden.

Alhoewel op nog bescheiden schaal, heeft Van Rompuy (recentelijk met hulp van de Britse premier Cameron) in ieder geval opnieuw een discussie losgemaakt over wat Rutte 'institutionele vergezichten' noemde (waar hij geen behoefte aan zei te hebben maar onder-tussen wel in meegaat). Met ander woorden: de vraag of en zo ja hoe we verder willen met het meer dan een halve eeuw oude Europese integratieproces.² Alle reden dus om deze plannen nader onder de loep te nemen en ook vanuit sociaal-democratisch respectievelijk links perspectief te wegen.³

Nagel aan de doodskist

De nieuwste plannen gaan uit van de op zich plausibele gedachte dat een monetaire unie van zo veel staten niet duurzaam kan zijn zonder meer economische eenheid, en zonder uiteindelijk geschraagd te worden door een verdergaande vorm van politieke unie (wat niet wil zeggen dat een dergelijke monetaire unie ook op korte termijn nodig zou zijn voor het overleven van de euro). Het feit dat de Economische en Monetaire Unie feitelijk vooral een monetaire unie was, waarbij de economische en politieke integratie achter is gebleven, is een van de oorzaken van de huidige, voortdurende crisis.

Van Rompuy's zogenaamde routekaart zou er dus op gericht zijn de weeffouten van het Verdrag van Maastricht te herstellen. Voor sociaal-democraten die 'Europa' een warm hart blijven toedragen lijkt dit ook een logische stap. Zonder verdergaande integratie zal de euro uiteenklappen en laten we het gebeuren dat, zoals Samsom het graag pleegt te zeggen, onze kinderen niet meer kunnen opgroeien in een Europa waar de toekomst wordt gemaakt.⁴ Maar om wat voor toekomst gaat het dan? Als we de weg opgaan die Van Rompuy ons wijst, zal die toekomst zeker geen sociaal-democratische zijn.

Marktcorrigerend beleid op EU-niveau blijft uit omdat de 27 lidstaten hierover geen consensus kunnen bereiken

Verwezenlijking van Van Rompuy's plannen zou de nagel aan de doodskist van de Europese sociaal-democratie zijn. Niet alleen zou hiermee de kans op het scheppen van een 'democratisch en sociaal Europa' definitief verrekken zijn, het zou ook de mogelijkheden om op nationaal niveau democratisch gelegitimeerde sociaal-democratische keuzes te maken nog verder inperken. Alhoewel niet het einde van de linkse politiek per se, zou het links nog maar één uitweg bieden: die van de volledige terugkeer naar de nationale staat.

Voor sommigen ter linkerzijde is dit in het huidige tijdsgewricht misschien een lonkend perspectief. Echter, zou juist links er niet voor moeten waken meegezogen te worden in een haar wezensvreemd nationaal-conservatief discours? Internationalisme is immers de essentie van elk links project. En ook al is het Europese integratieproces zeker niet de enig mogelijke en al helemaal niet een zaligma-

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

kende manier om hier gestalte aan te geven, en ook al zal ik hieronder pleiten voor gedeeltelijke desintegratie, vanuit links perspectief zou een dergelijke volledige ontmanteling van de Europese integratie toch vooral als regressief beoordeeld moeten worden. Het moge evident zijn dat in beginsel een Europa waarin nationale staten ingebed zijn in een groter verband, te verkiezen is boven een continent waarin het iedere staat voor zich is en alleen de kapitalistische wereldmarkt zich als quasi-bovenstatelijke instantie manifesteert.

Het Europese project zomaar opgeven of volledig de rug toekeren zou dus inderdaad onverantwoord zijn. Maar het Europese project tegen elke prijs overeind willen houden, ongeacht de sociaaleconomische inhoud van dat project, zou zo mogelijk van een nog grotere onverantwoordelijkheid getuigen, en het definitieve failliet van een linkse Europese politiek betekenen. Onder geen beding zouden sociaal-democraten moeten meewerken aan pogingen het Europese integratieproces te verdiepen door vast te houden aan het fallende neoliberale beleid dat ons mede in deze crisis gebracht heeft (en dat juist ook het voortbestaan van dat project in gevaar heeft gebracht!), laat staan door dat neoliberale beleid nog verder te verdiepen en te verankeren in de institutionele inrichting en het beleidsregime van de Europese Unie. Dat is echter precies wat er nu gaande is.

Aan de doodskist waar de (pan-)Europese sociaal-democratie nu in gelegd dreigt te worden is de afgelopen decennia op EU-niveau al behoorlijk getimmerd.⁵ En als aan de laatste plannen geen halt wordt toegeeroepen – bijvoorbeeld door de sociaal-democraten in de huidige Nederlandse regering – dan zit die kist straks echt dicht. Dan hebben we een breekijzer nodig – met alle mogelijke gevolgen van dien voor het project van Europese eenwording – om vervolgens mogelijk op nationaal niveau te kunnen reanimeren.

Laten we alvorens in te gaan op de routekaart van Van Rompuy kijken naar hoe het

zover heeft kunnen komen, hoe het Europese integratieproces dusdanig is verworden tot een neoliberaal project dat ook voor de huidige crisis – die juist ook een crisis is van het neoliberale groeimodel – alleen maar neoliberale ‘oplossingen’ worden aangedragen, oplossingen waar dan vervolgens veel sociaal-democraten in de regering (hier en elders in de EU) nog eens in meegaan ook.

Hoe het misging met Europa

Veel sociaal-democraten laten zich graag voorstaan op hun ‘vanzelfsprekende’ pro-Europese oriëntatie. Het ideaal van verdiepende Europese samenwerking en integratie op basis van transnationale solidariteit in een globaliserende wereld heeft in beginsel ook vanuit sociaal-democratisch perspectief nog steeds veel te bieden.⁶ Maar sociaal-democraten moeten zich wel heel goed realiseren dat de manier waarop het Europese eenwordingsproces sinds met name Maastricht vorm gekregen heeft, zich heel slecht verhoudt met sociaal-democratische idealen. Zoals onder andere de Duitse politicoloog Fritz Scharpf in verschillende analyses heeft laten zien kenmerkt de EU zich door een institutionele asymmetrie, waarin de negatieve integratie van het slechten van alle denkbare barrières die het vrije verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen (‘de vier vrijheden’) in de weg staan, zich steeds verder verdiept heeft en zich nauwelijks laat corrigeren door een positieve integratie van bijvoorbeeld een Europees sociaal beleid. Er is een primaat van marktliberalisering terwijl marktcorrigerend beleid op EU-niveau uitblijft omdat hierover tussen de 27 lidstaten geen consensus bereikt kan worden. Het gevolg is dat de Commissie en vooral het Europese Hof in hun interpretatie en implementatie van de vier vrijheden nationale verzorgingsstaten en de sociale markteconomie steeds verder onder druk zetten.⁷

Bovenop deze funeste liberaliseringsdynamiek komt de monetaire unie, een unie die

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

het nationale beleidsinstrumentarium om de eigen economie te sturen sterk heeft ingeperkt — en daarmee bijvoorbeeld de mogelijkheid de eigen verzorgingsstaat overeind te houden — *zonder op Europees niveau iets daarvoor in de plaats te stellen*. De EMU zoals vormgegeven door het Verdrag van Maastricht heeft enerzijds landen het belangrijke beleidsinstrument van de wisselkoers uit handen geslagen, en anderzijds het mogelijk nog belangrijker instrument van het begrotingsbeleid ernstig ingeperkt, oorspronkelijk via de zogenaamde Maastricht-convergentiecriteria en later via het Stabiliteits- en Groeipact. Het gaat hier dus om de beruchte 3%-norm die al geldt sinds de jaren negentig, maar die juist nu in de context van de crisis steeds strenger wordt toegepast en in nieuwe (hardere) afspraken wordt verankerd.

Ten slotte is het derde belangrijke macro-economische beleidsinstrument, dat van de monetaire politiek, overgedragen aan de Europese Centrale Bank. Die heeft, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Amerikaanse Fed, een puur 'monetaristisch' mandaat, namelijk het handhaven van prijsstabiliteit (inflatiebestrijding), ook als dat ten koste gaat van hoge werkloosheid. Het niet kunnen stimuleren van de economie ten tijde van grote vraaguitval en dus het onnodig laten oplopen van de werkloosheid staat uiteraard een sociaal-democratische politiek gericht op onder andere het waarborgen van bestaanszekerheid in de weg. Temeer daar deze zaken indirect de verzorgingsstaat verder onder druk zullen zetten door de oplopende kosten.⁸ Hier moet nog aan toegevoegd worden dat de ECB, in tegenstelling tot nationale centrale banken, evenmin het mandaat heeft om effectief op te treden als 'lender of last resort', een gebrek dat zich nu in de bestrijding van de huidige crisis op tragische wijze wreekt.

Daarenboven is de monetaire unie vanaf het begin geconcipieerd als hoeksteen van een proces van integratie en liberalisering van Europese financiële markten, een proces dat

sinds 2000 verder is doorgezet en dat het financieel, speculatieve kapitaal vrij spel heeft gegeven. (Dat is hetzelfde kapitaal dat zich nu in alle vrijheid kan terugtrekken uit de periferie van de eurozone en dus vol in de aanval kan gaan op de zuidelijke obligatiemarkten.)

Dit alles is echter niet voortgekomen uit gebrekkige inzichten van de politieke elite van destijds. De EMU is bewust zo ingericht omdat deze van het begin af aan mede bedoeld was als neoliberal disciplineringsinstrument; dat wil zeggen om nationale verzorgingsstaten én werknemers (die bij gebrek aan andere me-

De EMU was vanaf het begin mede bedoeld als liberaal disciplineringsinstrument

chanismen vooral de kosten van 'macro-economische aanpassing' aan economische schokken moeten dragen) in het gareel te krijgen. Wat deze neoliberale disciplining en het verlies aan beleidsautonomie binnen de muntunie betekenen in het geval van een diepe economische crisis, ondervinden nu landen als Griekenland en Spanje die slechts kunnen kiezen uit de door de Trojka opgelegde sociale kaalslag — met het de facto verlies aan nationale democratie — óf een exit uit de eurozone, waarbij de soevereiniteit hersteld kan worden maar verder grote economische en politieke risico's gelopen worden.⁹

De monetaire unie heeft dus het liberale karakter van Europa verder versterkt. De essentie van Europa als liberaal project is de creatie van een transnationale vrije ruimte voor het kapitaal waarin in naam van het concurrentievermogen veel nationale democratische keuzes uiteindelijk ondergeschikt gemaakt worden aan de vereisten voor die vrijheid. Het liberale concurrentiediscours

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

— dat ook de zogenoemde Lissabon-strategie kenmerkte en zo mogelijk nog meer de nieuwe Europa 2020-strategie — houdt de lidstaten voor dat men concurrerend moet worden door datgene te doen waar het Europese transnationale bedrijfsleven — Europa's economische elite zoals vertegenwoordigd door de 'European Round Table of Industrialists' — al sinds jaar en dag, en met succes, voor pleit: het verder flexibiliseren van de arbeidsmarkt (onder het eufemisme 'flexicurity'); het zogenaamde moderniseren van de sociale bescherming (een eufemisme voor het verder afbreken van de nationale verzorgingsstaten), en andere 'structurele hervormingen' die ertoe moeten dienen dat de economie en met name werknemers zich beter *aanpassen* aan de vermeende eisen van deze tijd (globalisering, vergrijzing, China et cetera).¹⁰

Deze 'supply-side' economische agenda, dit primaat van de markt en de concurrentie, wordt door zowel de Europese Commissie als door de Europese Raad nota bene ook nog eens verkocht onder het mom van 'de sociale dimensie' omdat het werknemers helpt zich aan te passen aan de eisen van de werkgever ('employability'), wat dan weer goed zou zijn voor de arbeidsparticipatie en de werkgelegenheid.¹¹ In deze economisering van het discours over sociaal beleid, waarin alles ondergeschikt wordt gemaakt aan de doelstelling van economische groei en concurrentievermogen, worden werknemers vooral als economische subjecten gedefinieerd, die aangemoedigd dan wel gedwongen zouden moeten worden onder gunstigere voorwaarden — bijvoorbeeld met minder ontslagbescherming of tegen een reëel lager loon — hun arbeid (als object, als 'waar') te verkopen.

Natuurlijk is werk een belangrijke manier om sociale uitsluiting te voorkomen, maar arbeid moet wel fatsoenlijk betaald worden en betekenisvol zijn. En vooral moet er ook werk zijn. De hele zogenaamde werkgelegenheidsstrategie van de EU, zoals nu ook weer een onderdeel van Europa 2020 negeert volledig de

vraagzijde. Sterker nog: het hele beleidsregime van de eurozone dat sinds de het Stabi-leits- en Groeipact en nu versneld in de context van de eurocrisis verder is opgetuigd, maakt het voeren van een verstandig macro-economisch beleid gericht op het stimuleren van de vraag om zo uit de crisis te komen onmogelijk. Het beleid is erop gericht om een degelijke keynesiaanse politiek, die altijd een belangrijk instrument van de sociaal-democratische politiek is geweest, voor eens en voor altijd 'buiten de wet' te stellen.

Samenvattend zijn er dus twee gerelateerde, elementen die de kern uitmaken van de Europese sociaaleconomische 'governance' zoals die na de voltooiing van de interne markt plus de vorming van een op neoliberale leest geschoeide muntunie gestalte heeft gekregen. Enerzijds de concurrentieagenda, die erop gericht is via supranationaal vastgelegde 'hervormingen' de beleidsconcurrentie (ook op sociaal terrein) tussen lidstaten verder aan te wakkeren en daarmee de Europese sociale markteconomieën uit te hollen. En anderzijds de kortzichtige begrotingsdiscipline of wat in het Engels zo sprekend 'austerity' heet, die het onmogelijk maakt de overheid de noodzakelijke rol te laten spelen in het herstel van groei en werkgelegenheid en die bovendien leidt tot nog verdere destructieve bezuinigingen, vaak vooral op het terrein van de sociale zekerheid.

En hoe we nu verder de sociale afgrond in dreigen te gaan

In plaats van met echte oplossingen te komen biedt de kaart van Van Rompuy alleen maar meer van hetzelfde: meer 'discipline' en 'hervormingen' die haaks staan op sociaal-democratische waarden en die ons bovendien economisch alleen nog verder in de put zullen helpen. De plannen van Van Rompuy gaan namelijk niet alleen maar over 'institutionele hervormingen' — behelzen niet alleen maar een plan voor 'meer' Europa, een verdere fede-

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

ralisering volgens critici — maar hebben ook een sociaaleconomische inhoud. Als zodanig komen ze, zoals hierboven betoogd, voort uit een proces dat al jaren gaande is en waarin het Europese sociaaleconomische discours en governance volledig geënt zijn op het magische begrip ‘concurrentievermogen’, gekoppeld aan de heilige graal van de begrotingsdiscipline. Hierbij is de laatste steeds belangrijker geworden in de context van de eurocrisis die ten onrechte aan een gebrek aan financiële discipline wordt toegeschreven, terwijl de dieper liggende oorzaak eerder ge-

Het regime van de eurozone maakt het onmogelijk een verstandig macro-economisch beleid te voeren

zocht moet worden in de ongelijke economische ontwikkeling binnen de eurozone, en terwijl de *directe* oorzaak van de schulden crisis gelegen is in de socialisatie van private schulden als antwoord op de financiële crisis van 2008 (met andere woorden ‘het redden’ van de banken).¹²

De mythe van het gebrek aan begrotingsdiscipline als oorzaak van de eurocrisis heeft vanuit het oogpunt van rechtse krachten een nuttige functie (ongeacht in hoeverre men er zelf in gelooft). Zij dient het doel een nieuw supranationaal beleidsregime op poten te zetten dat zogenaamd de fundamenten onder de euro zou moeten verstevigen, maar dat uiteindelijk die euro juist verder zal ondergraven. Een mythe die ondertussen wel de door vele politici en ook werkgevers zo omarmde bezuinigingsorthodoxie verder institutionaliseert als een universeel regime voor niet alleen de landen die in nood verkeren maar voor de hele eurozone.

Het Trojka-Diktat waar bijvoorbeeld Griekenland nu onder gebukt gaat, is door dit proces dat mede door de Commissie is voorbereid, en dat door de grote Europese transnationale ondernemingen gepusht en uiteindelijk door Duitsland geleid is, steeds meer de mal geworden waarin het hele Europese economische beleid wordt gegoten.¹³ Eind 2011 is eerst via het zogenaamde six-pack de begrotingsdiscipline ten opzichte van het Stabi-leits- en Groeipact versterkt en het toezicht op macro-economisch beleid in het algemeen verscherpt. Het ‘begrotingspact’ dat sinds 1 januari 2013 van kracht is heeft hier nog een schepje bovenop gedaan door via een verdrag buiten de EU om de aangesloten landen te verplichten het structurele begrotingstekort onder de 0,5% te houden.

De twee voorgestelde richtlijnen van het ‘two-pack’ (nog niet van kracht) voorzien enerzijds in dat eurozone-landen hun begroting ter goedkeuring moeten voorleggen aan de Commissie en dat die de begroting dan ook voor herziening kan terugsturen, en anderzijds dat de Commissie te allen tijde kan besluiten eurolanden in ‘moeilijkheden’ onder verscherpt toezicht (lees curatele) te stellen.¹⁴

In het nieuwe regime draait het echter niet alleen maar om ‘austeriteit’. Daaraan gerelateerd wordt dus gestuurd op een neoliberale ‘hervormingsagenda’; ingezet met de Lissabon-strategie en nu verdiept onder de noemer Europa 2020. Structureel begrotingsevenwicht dient niet door hogere belastingen bereikt te worden (voor de hoogste inkomens en grootste vermogens bijvoorbeeld), maar door te snijden in de sociale zekerheid terwijl verdere liberalisering en flexibilisering daarenboven doelen op zich zijn. Ook op deze terreinen komen nationale overheden steeds meer onder toezicht van Brussel te staan, zeker sinds (vanaf 2011) Europa 2020 geïntegreerd is in het zogenaamde Europese Semester — de jaarlijkse cyclus waarin lidstaten hun stabiliteits- en hervormingsprogramma's ter goedkeuring aan de Commissie en Raad moeten voorleggen.

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

De meest recente aanbevelingen voor Nederland in dit kader zouden voor elke sociaal-democraat schokkend moeten zijn: Nederland wordt aanbevolen niet alleen zorg te dragen voor een 'tijdige en duurzame correctie van het buitensporige tekort' maar ook (nota bene na het sluiten van het pensioenakkoord door de sociale partners) om de pensioenleeftijd verder te verhogen en te koppelen aan de levensverwachting, 'rigiditeiten' op de arbeidsmarkt aan te pakken en te zorgen voor 'een meer marktgericht prijsstelsel op de huurwoningenmarkt'.¹⁵ Alsof het de meest vanzelfsprekende zaak van de wereld is dat Brussel over deze in de kern nationale aangelegenheden wat te zeggen heeft, rapporteert de Nederlandse regering in een toelichting bij de Miljoenennota van 2013 hoe zij braaf haar huiswerk heeft gedaan en meldt zij dat op alle terreinen grote stappen zijn gezet, inclusief 'de hervorming van de WW en het ontslagrecht'.¹⁶

Ofschoon gepresenteerd als het herstel van de weeffouten van Maastricht, en door verdeiders van de natiestaat vooral verfoeid wegens de impliciete federalisering, is het meest opvallende aspect van de plannen van Van Rompuy de manier waarop gepoogd wordt het hierboven beschreven neoliberale regime verder te verdiepen en juridisch te verankeren. Alhoewel, zoals te doen gebruikelijk in Brussel, lippendienst wordt bewezen aan het 'Europese sociale model' wordt met verwijzing naar eerder genoemde pacts en 'packs' vooral ingezet op het aanpakken van 'structurele rigiditeiten van de arbeids-, de producten-, en de dienstenmarkten'.¹⁷

Een echte economische en monetaire unie betekent kennelijk vooral dat de neoliberale hervormingsagenda nog veel verplichtender gemaakt moet worden voor in ieder geval de landen van de eurozone dan tot nog toe het al geval was. Dit komt het meest pregnant tot uitdrukking in het voornemen te komen tot 'regelingen van contractuele aard tussen lidstaten en instellingen van de Unie betreffende door landen toegezegde hervormingen ter

bevordering van concurrentievermogen, groei en werkgelegenheid'.¹⁸ Terecht zijn voorafgaand aan de top afgelopen december over deze contracten door verschillende partijen in de Tweede Kamer alsook elders in Europa zorgen geuit (een van de redenen waarom behandeling van dit gevoelige punt is uitgesteld, maar dus zeker nog niet van tafel is).

Waarom zouden nationale, democratisch gelegitimeerde, parlementen zich via contracten (!) met Brussel gehouden moeten voelen aan de uitvoering van een hervormingsagenda die (bijvoorbeeld na verkiezingen) een meerderheid van dat parlement helemaal niet ziet zitten? Ongeacht de inhoud van deze 'structurele hervormingen' is dit vanuit democratisch oogpunt volstrekt onaanvaardbaar. Alhoewel Van Rompuy wat mooie woorden heeft toegevoegd over 'democratische legitimiteit en verantwoordingsplicht' is zijn plan niet anders dan een frontale aanval op de nationale democratie – inclusief het essentiële nationale budgetrecht.

Naast verdere uitholling van Europa's sociale markteconomieën voorziet het plan in een beperkte Europese 'begrotingscapaciteit' ter absorptie van asymmetrische economische schokken, die echter weer gekoppeld zal worden aan de implementatie van de structurele hervormingen. Hoe dan ook heeft deze begrotingscapaciteit weinig van doen met een echte begrotingsunie waarin bijvoorbeeld een meer structurele herverdeling tussen kern en periferie in de eurozone bewerkstelligd zou kunnen worden. Samenvattend: instemmen met Van Rompuy betekent vooral dat de nationale democratie, en de mogelijkheid om binnen die democratie, sociaal-democratische beleidskeuzes te realiseren, nog verder de helling afgeduwd worden.

De weg terug... en weer vooruit

De kaart van Van Rompuy wijst overduidelijk de verkeerde weg. Het diepere probleem is dat deze weg al twintig jaar geleden is ingeslagen.

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

Vanuit links perspectief is er dus veel voor te zeggen dat we eerst terug moeten voordat we weer vooruit kunnen. Eerst dient het neoliberale Europa ontmanteld te worden om weer ruimte te geven aan lidstaten voor behoud en eventuele uitbouw van hun eigen en democratisch gelegitimeerde sociaaleconomische model. Dit idee zal misschien bij menigeen die het 'Europese ideaal' belijdt de schrik om het hart doen slaan. Ook zal gezegd worden dat het simpelweg niet kan, er is geen weg terug, althans geen weg die leidt tot iets anders dan economische en politieke chaos. Het schrikbeeld van de jaren dertig doemt al snel op.

Het gevaar van het uiteenvallen van Europa en de terugkeer van revanchistisch nationalisme is helaas niet geheel denkbeeldig. Sterker nog: dat gevaar lijkt steeds groter te worden. Niet omdat het Europese integratieproces deels wordt teruggedraaid, maar omdat door de eurocrisis de legitimiteitscrisis zich verdiept.¹⁹ Het is geen toeval dat de euroscapsis al sinds het Verdrag van Maastricht overal in Europa toeneemt en zeker sinds het begin van de eurocrisis het vertrouwen in Europese instellingen verder afkalft. De door de extreme bezuinigingen veroorzaakte depressie in Zuid-Europa, en de eveneens door kortzichtig afknijpen van de economie veroorzaakte nieuwe recessie in sommige noordelijke eurolanden (Nederland voorop) zal dit vertrouwen ook niet herstellen. Dit terwijl de sociale onrust overal toeneemt (en in Griekenland steeds gewelddadiger vormen aanneemt), terwijl ook met de middelpuntvliedende krachten van de eurocrisis de kloof (luie 'knoflooklanden' versus het beeld van een nieuw 'derde rijk' onder leiding van Merkel) tussen Noord- en Zuid-Europa nog verder is vergroot.

Met andere woorden: doorgaan op de huidige weg zal juist het Europese ideaal onherstelbare schade toebrengen. En de weg terugvinden hoeft niet te betekenen dat we de hele EU moeten opdoeken. Het is wel degelijk mogelijk om een deel van de nationale autonomie te herstellen zonder het hele bouwwerk af te

breken. Het makkelijkst is dit te bereiken op het terrein van de interne markt. Het keren van de marktliberalisering, en de beperking van de vier vrijheden daar waar ze bepaalde elementen van nationale en democratisch gelegitimeerde varianten van het Europese kapitalisme dreigen aan te tasten — een dreiging die uiteraard het meest reëel is voor de meer 'socialere' markteconomieën —, is wel degelijk mogelijk zonder de interne markt in zijn geheel af te schaffen.²⁰

Er zou, zoals de PvdA in haar verkiezingsprogramma schreef (maar waarvan in het regeringsakkoord niets terug te vinden is), een einde moeten komen 'aan de marktwerking in de nationale publieke dienstverlening, zoals de gezondheidszorg en de sociale woningbouw'.²¹ De al jaren voortschrijdende privatisering van openbare nutsbedrijven — zoals nu ook dreigt met onze publieke drinkwatervoorziening, waarbij bijvoorbeeld het Hollandse duinwater als het aan Brussel ligt in handen zou moeten kunnen komen van buitenlandse multinationals — zou gestopt en het liefst teruggedraaid moeten worden. Lidstaten zouden te allen tijde vrij moeten zijn te bepalen welke diensten het algemene belang dienen en dus volledig onttrokken kunnen worden aan de tucht van de markt. Dit zou een belangrijke eerste stap zijn.

Eveneens is slechts voldoende politieke wil nodig om het nu steeds verder opgetuigde regime van Europees toezicht op nationaal sociaaleconomisch beleid, en de neoliberale afbraakagenda die eraan ten grondslag ligt, te ontmantelen. Nederland zou hier in Europees verband op moeten inzetten maar ook eenzijdige terugtrekking uit dit regime niet moeten uitsluiten (en Nederland zou niet moeten buigen voor de chantage dat we dan ook de gehele EU of in ieder geval de eurozone dienen te verlaten). Natuurlijk is dit met Rutte II een utopische gedachte, maar als de toekomst van Europa ons lief is zouden linkse krachten in Nederland en elders zich hiervoor van onderop sterk moeten maken.

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

Moeilijker, in ieder geval in zoverre dat dan het einde van de euro zou kunnen betekenen, is de weg terug in het geval de monetaire unie. Ook al had de muntunie vanuit sociaal-democratisch perspectief destijds nooit, en zeker niet in deze vorm, ingevoerd moeten worden, nu renationaliseren op monetair terrein zou een majeure stap terug zijn — en één waarbij we gevaarlijk dicht langs de afgrond zouden scheren. De afgrond van een totaal uiteenvallen van Europa, en een terugkeer naar het soort instabiliteit dat we mede dankzij het integratieproces zo lang niet gezien

De nationale autonomie van lidstaten kan deels worden hersteld zonder het hele bouwwerk van de EU af te breken

hebben in (West-)Europa. Hoewel dit gevaar reëel is, leidt de huidige poging de euro te redden door naar een 'echte economische en monetaire unie' (Rompuy) te gaan, ons onbedoeld misschien nog wel dichter langs diezelfde afgrond. Dit wil echter niet zeggen dat er geen pogingen ondernomen zouden kunnen en moeten worden om de eurocrisis op te lossen. Meer kansrijke oplossingen zouden hierbij in ieder geval de volgende vier elementen moeten bevatten.

In de eerste plaats moet er onmiddellijk een einde komen aan wat Samsom in de campagne 'de domme bezuinigingspolitiek van Europa' noemde, maar die hij inmiddels 'zijn' kabinet-Rutte/Asscher mede laat uitvoeren. Er moet een duidelijk perspectief komen op een herstel van evenwichtige groei in Europa. Met name de noordelijke overschotlanden zullen, zoals onder anderen de economen Paul Krugman en Paul de Grauwe ook hebben betoogd,

juist de tekorten tijdelijk hoger moeten laten oplopen.²² Dit expansieve begrotingsbeleid zal de binnenlandse bestedingen in landen als Nederland en Duitsland aanjagen, de inflatie naar een wat hoger niveau brengen, als ook de import ten opzichte van de export. Dit zal niet alleen goed zijn voor de economie van deze landen maar ook, cruciaal, de zuidelijke tekortlanden wat meer lucht geven. Dit betekent dus dat we af moeten van het begrotingspact en de vermaledijde 3%-norm. Hier is dus ook wel degelijk een weg terug te bewandelen.

Ten tweede moet zo snel mogelijk een groot deel van bestaande schulden van in ieder geval Griekenland maar mogelijk ook andere landen die nu in een solvabiliteitscrisis verkeren, worden kwijtgescholden. In het geval van Griekenland is een deel van de afwaardering al ingezet, maar een grote reductie is uiteindelijk onvermijdelijk, en uitstel hiervan zal de pijn alleen maar onnodig vergroten.

Ten derde, zou een meer actieve rol van de ECB gevraagd moeten worden, met name door de ECB de mogelijkheid te geven obligaties van eurolanden direct op te kopen (en dan niet zoals nu gebeurd is met het aankondigen van opkoopprogramma's die gekoppeld zullen zijn aan de uitvoering van de meeste draconische bezuinigingsoperaties).

Ten slotte, maar op langere termijn het belangrijkste, het aanpakken van de banken en de financiële sector. Daar is immers de crisis begonnen. De bankenunie van Van Rompuy is hierbij niet de goede weg, wel het zoveel mogelijk uitbannen van speculatief kapitaal (het verbieden van bepaalde financiële instrumenten, deels herinvoering van kapitaalcontroles) en het zoveel mogelijk omvormen van de spaardelen van Europese banken in kleinere, nationale 'nutsbanken' die direct door de overheid worden gecontroleerd (en mogelijk ook genationaliseerd). Een dergelijk, bij voorkeur Europees project om het financiële kapitaal aan banden te leggen zal niet alleen toekomstige financiële crises kunnen voor-

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

komen, maar mogelijk ook weer wat van de verloren legitimiteit van de EU kunnen herstellen.

Zal dit genoeg zijn? Dat is niet op voorhand te zeggen. Een dergelijke beleidsomslag zou in ieder geval beter werken ter bestrijding van de eurocrisis dan de huidige aanpak die juist meer problemen creëert (door de vicieuze cirkel van bezuinigen en dus weer nog verder oplopende schulden door het krimpen van de economie).²³ Een eigen begrotingscapaciteit voor de EU zou onder voorwaarden (niet die van Van Rompuy) – onder andere van strikte democratische controle – bespreekbaar moeten zijn. Eurobonds idem dito. Ten slotte is uiteraard enige coördinatie en (verplichtende) afstemming van nationaal begrotingsbeleid noodzakelijk in een monetaire unie. Maar regels hieromtrent moeten dan wel de ruimte laten voor een anticyclisch begrotingsbeleid, dus dat de overheid kan fungeren als aanjager van de economie als de private motor is stilgevallen en er meer bespaard wordt dan geïnvesteerd en geconsumeerd.

Het belangrijkste is dat linkse politici zich er hard voor maken dat afspraken ten aanzien van de coördinatie van nationale begrotingen alleen maar bespreekbaar zijn als ook de andere voorgestelde maatregelen geaccepteerd en uitgevoerd worden. Als er dus een echte koerswijziging komt. Zo niet dan kan de conclusie worden dat het misschien maar beter is dat we het euro-experiment beëindigen.

Blijft natuurlijk de vraag of we überhaupt wel één munt kunnen houden als we niet ook meer richting één staat, of althans politieke unie, gaan. Deze vraag is echter in zoverre prematuur dat vanuit een links perspectief een dergelijke verdergaande federalisering helemaal niet *im Frage* kan komen zolang het neoliberale Europa niet gedemonteerd is.

We moeten ons niet door de actualiteit van eurocrisis laten verleiden tot het meegaan in een proces waarin *meer* Europa vooral weer meer marktliberalisering en macro-economische disciplineren betekent, en minder ruim-

te voor nationale sociaal-democratische politiek. Bovendien ben ik ervan overtuigd dat als de eerste vier van de hierboven voorgestelde maatregelen – een einde aan de austerity; schuldsanering, een nog sterkere rol van de ECB en het aanpakken van de banken en de financiële sector – de crisis voorlopig bezworen kan worden. Er zou dan ruimte komen na te denken over de verdere toekomst van de EMU en in hoeverre er nog meer stappen gezet zouden kunnen (en moeten) worden richting een politieke unie en hoe die er dan uit zou moeten zien.

Uiteraard zou een dergelijke unie democratisch moeten zijn. Minstens zou belangrijk is dat het proces er naartoe ook op democratische wijze en ook waar mogelijk meer van onderop georganiseerd wordt. Elke substantiële stap richting verdere verdieping van het integratieproces zou op zijn minst voorgelegd moeten worden in nationale referenda voorafgegaan door hopelijk brede maatschappelijke debatten. Soms recente voorstel om over een eventueel nieuwe verdrag een referendum te houden is wat dat betreft een goed idee. Maar dan moet dat referendum ook bindend zijn en een eventueel 'nee' niet weer een 'ja' worden via de achterdeur. Of een dergelijk democratisch proces uiteindelijk tot een hechtere politieke unie zal (moeten) leiden is een open vraag. Het belangrijkste voor nu is nogmaals dat linkse Europeanen alleen in een dergelijke discussie mee moeten willen gaan als er eerst voor gezorgd wordt dat de EU haar sterke marktliberale *bias* verliest.

De 'achterruit' op de schakelpook van de EU zal eerst gevonden moeten worden wil het Europese project nog gedragen kunnen worden door de bevolking, in ieder geval vanuit het perspectief van diegenen die willen bouwen aan een socialer en democratischer Europa. Tegelijkertijd kunnen we ons blijven laten inspireren door een vergezicht van een nog verder geïntegreerd Europa waarin op basis van grensoverschrijdende solidariteit beginselen van sociale rechtvaardigheid, duur-

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

zaamheid en democratie gewaarborgd zijn. Maar de meeste acute opdracht aan de sociaal-democratie is de EU en de Europese Raad niet

verder te laten gaan op het dwaalspoor van haar voorzitter. Nu nog de moed om ook dit 'eerlijke verhaal over Europa' te vertellen.

Noten

- 1 H. van Rompuy, *Naar een echte economische en monetaire unie*, 5 december, 2012, online: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/134192.
- 2 Zie bijvoorbeeld de oproep van T. Baudet c.s. tot een referendum waarin de Nederlandse bevolking zich zou kunnen uitspreken over een politieke unie zoals geconcipeerd zou zijn in het plan van Van Rompuy, zie: <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/01/26/ook-wij-eisen-een-referendum/>.
- 3 Voor een eerdere bijdrage vanuit dit perspectief zie bijvoorbeeld M. Linthorst, 'Wat voor Europa willen wij?', *S&D* 2012/11-12.
- 4 Zie bijvoorbeeld Toespraak Diederik Samsom – Bijeenkomst Den Uyl-lezing 10 december 2012, http://www.pvda.nl/data/sitemanagement/media/2012/december/PvdA_Samsom_toespraak_denuyl.pdf.
- 5 Deels, moet gezegd worden, met medewerking van de sociaal-democratie zelf, of althans van sociaal-democratische partijen die – zeker als ze deel uitmaakten van de regering – mede uitvoering hebben gegeven aan neoliberaal beleid en aan de neoliberale inrichting van de EU. Deels tegen de eigen intenties in maar ook deels door het afschudden van de eigen ideologische veren en het adopteren van een steeds liberalere

- maatschappijvisie. Ten aanzien van dit laatste bijvoorbeeld W. Cornelissen 'Van Rutte I naar Rutte II: Zoek de Verschillen', in: *S&D* 2012/11-12. In dit essay zal ik dit aspect echter niet verder belichten.
- 6 M. Linthorst, 'Wat voor Europa willen wij?'
- 7 Zie bijvoorbeeld F. W. Scharpf 'The Asymmetry of European integration, or Why the EU Cannot Be a "Social Market Economy"', in: *Socio-Economic Review*, 2010, 8,2: pp. 211-250.
- 8 Voor hoe de EMU, al ver vóór de crisis, een bedreiging vormde voor nationale verzorgingsstaten zie bijvoorbeeld A. Martin, A. (2004) 'The EMU macroeconomic policy regime and the European social model', in: A. Martin, and G. Ross (red.), *Euros and Europeans: Monetary integration and the European Model of Society*, Cambridge University Press, pp. 20-50.
- 9 Zie F. Scharpf, 'Monetary Union, Fiscal Crisis and the Preemption of Democracy', MPIfG Discussion Paper 11/11, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 2011.
- 10 Voor de rol van de Europese bedrijfselite, en met name de European Roundtable, in de vorming van het neoliberale concurrentiediscours en meer algemeen de neoliberalisering van het Europese project zie B. van Apeldoorn, *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*, Routledge, 2002, en 'Lisbon and the Limits of Legitimacy', *Journal of International Relations and Development* 13, 209-338.

- Voor de Europa 2020-strategie zie Europese Commissie, *Europa 2020. Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei*, 3.3.2010 COM (2010) 2020 definitief, 2010, online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:NL:PDF>.
- 11 B. van Apeldoorn en S.B. Hager 'The Social Purpose of New Governance'.
- 12 Voor een beter begrip van de werkelijke oorzaken van de eurocrisis zie onder andere P. Krugman, *End this Depression Now*, New York: Norton, 2012; P. de Grauwe, *The Governance of a Fragile Eurozone*, ceps Working Document No. 346/ May, 2011, en H. Overbeek, 'Sovereign debt crisis in Euro-land: implications for European integration', in: *The International Spectator*, 47, 1, 2012.
- 13 Voor de steun van het Europese transnationale bedrijfsleven voor de austeriteitspolitiek zie bijvoorbeeld ert, *Euro crisis: European industry leaders call for coordinated actions to reinforce EMU*, Press Release, European Round Table of Industrialists, October 2011, available at <http://www.ert.eu>
- 14 Voor een overzicht zie op de website van de Europese Commissie: http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/2012-03-14_six_pack_en.htm
- 15 Europese Commissie, *Aanbeveling voor een aanbeveling van de Raad over het nationale hervormingsprogramma 2012 van Nederland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma van Nederland voor*

Bastiaan van Apeldoorn *Van Rompuy's weg is de onze niet*

- de periode 2012–2015, com (2012) 322 final, 2012, online: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/csr2012_netherlands_nl.pdf*
- 16 Zie http://miljoenennota.prinsjesdag2012.nl/miljoenennota-2013/aDU1020_Box-13-Raadsaanbevelingen-Nederland-in-het-kader-van-het-Europees-semester.aspx.
- 17 Van Rompuy, *Naar een echte economische en monetaire unie*.
- 18 Ibid.
- 19 B. van Apeldoorn, 'The contradictions of "embedded neoliberalism" and Europe's multi-level legitimacy crisis: The European project and its limits', in B. van Apeldoorn, J. Drahokoupil & L. Horn (red.), *Contradictions and Limits of Neoliberal European Governance: From Lisbon to Lisbon*, Palgrave, 2009, pp. 21–24.
- 20 Voor een interessante aanzet hiertoe bijvoorbeeld F. W. Scharpf, 'Legitimacy in the Multilevel European Polity', *European Political Science Review*, 1, 2009, pp. 173–204.
- 21 Zie: http://www.pvd.nl/data/sitemanagement/media/PvdA_verkiezingsprogramma_120912.pdf
- 22 P. Krugman, *End this Depression Now*; P. de Grauwe, *The Governance of a Fragile Eurozone*.
- 23 Zie over hoe het huidige crisismanagement vooral 'self-defeating' werkt: W. Münchau, 'Relentless austerity will only deepen Greek woes', in: *Financial Times*, oktober 7, 2012.